

NORBERT BILBENY

Filosofia per sortir de casa

Columna

NORBERT BILBENY
FILOSOFIA
PER SORTIR
DE CASA

PRIMERA EDICIÓ: MAIG DEL 2019
© NORBERT BILBENY GARCIA, 2019
© COLUMNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U., 2019
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-2494-3
DIPÒSIT LEGAL: B. 6.652-2019
FOTOCOMPOSICIÓ: GAMA, S. L.

www.columnaedicions.cat

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

Índex

<i>Pensar amb els ulls.</i>	9
1. <i>Què és la filosofia?</i>	
Per amor a la saviesa	15
Un saber de preguntes i respostes.	18
El rigor i la claredat	22
Tòpics sobre la filosofia.	25
Contrastant filosofia i ciència	28
Entre filosofia i saviesa	33
La filosofia és una activitat.	37
Totes les qüestions	42
La filosofia no desapareixerà	49
Preguntar	51
Vocació de joventut.	55
La filosofia com a viatge	58
A la universitat.	67
Tot per la felicitat.	71
Entre filosofia i humor	75
Sota el signe de la creació	84
Sempre idees	89
El desafiament constant	93
La Il·lustració inacabada	96
L'aprenentatge de pensar	99
Una dedicació privilegiada	103
2. <i>Entorn d'«Allò que és, és» (Parmènides).</i>	109

3. <i>Sobre «El caràcter de l'home és el seu destí»</i> (<i>Heràclit</i>)	
Identitat i destí.	155
«El caràcter de l'home és el seu destí».	157
El karma personal.	158
Posteritat d'Heràclit	160
Daimon com a destí	162
Percepció actual del destí	164
La revolta contra el destí.	165
Albert Camus: la llibertat absurda	167
La reversió del destí	169
Max Scheler: la determinació individual	170
La llibertat davant del destí	172
Karl Jaspers: la voluntat enfront del destí	174
La conformitat amb el destí.	175
Epictet: dependre d'un mateix	177
L'amor al destí.	179
Friedrich Nietzsche: l'etern retorn.	181
Diferència entre el destí i la sort.	182
El destí involuntari.	184
El destí voluntari	186
Beethoven o la música del destí.	188
De quan els dos destins s'ajunten	190
Un viure de possibilitats	191
El caràcter guiant el destí	193
Malalties del caràcter	195
Fer d'un destí anònim un destí personal	197
«El caràcter de l'home és el seu destí» o la força de la raó	200

4. <i>La veritat és algú</i>	
El marc que ens envolta	205
La crisi de la idea de veritat	210
La idea clàssica de veritat.	214
Actituds davant la veritat.	218
El descrèdit de la veritat	222
Virtuts necessàries a la veritat.	226
La veritat és algú	228
 <i>Traspasant el portal</i>	 235
 <i>Lectures acompanyants</i>	 241

I. Què és la filosofia?

Els actors de teatre, els artistes en general, diuen que la seva feina no és un ofici, sinó una passió sense la qual no podrien treballar. Ho diuen també molts científics. I la política també exigeix tenir una passió. No és una professió qualsevol. Hi ha, doncs, moltes feines que no es poden fer sense vocació; ni sense viure «per a elles», més que no pas «viure d'elles».

Per amor a la saviesa

Una cosa semblant es pot dir de la filosofia. La filosofia no és una professió, és una aspiració. La filosofia és una recerca constant. «Aspirar», en la filosofia, és sentir-se inclinat, per amor, a la saviesa, i cercar-la. *Filo-sofia*: «amor a la saviesa».

*La filosofia no és una professió,
és una aspiració. La filosofia és
una recerca constant.*

Kant escriu en una nota marginal del seu llibre *Observacions sobre el sentiment del bell i el sublim*: «Jo sóc tanmateix per inclinació un investigador, tinc una total

set de coneixement i l'àvida inquietud d'avançar en ell, com també la satisfacció en cada progrés».

I en aquest «amor» i aquesta «saviesa», quina de les dues coses seria la primera, segons la nostra aspiració? La resposta és ella mateixa filosòfica i sempre desconcertant, perquè sense la representació de l'objecte que ens interessa, la saviesa, ja no es produiria ni tindria sentit un «amor» vers ella. I sense la capacitat de tenir aquest afecte particular (una de les més vives formes d'amor que hi pugui haver), l'objecte de què parlem, la saviesa, seria indiferent al nostre interès i restaria mut i distant, com la majoria de coses que percebem o ens podem representar: un matoll, la cadira d'un bar o una fórmula matemàtica que no ens diu res. Vet aquí que l'aspiració de la filosofia està determinada per l'amor. No és l'amor el més important de tot?

*És l'emoció de trobar-se davant d'una cosa
que percebem com a extraordinària i, per
tant, que escapa de tot allò que és corrent.*

La filosofia és un baixar d'*eros* a *logos*, però per acabar posant-lo al capdamunt de l'escala. El filòsof sent primer l'atracció per un objecte o qüestió concreta, per exemple, les edats de la vida, el recanvi de les generacions, el problema del jo, la violència a la societat, les paradoxes de la lògica, la fugida del temps; és a dir, centenars, milers d'eternes i de renovades

qüestions. Aristòtil parla, al començament de la *Metafísica*, de la capacitat del savi de «meravellar-se» (*thau-mazein*) davant l'espectacle del món, en el sentit d'una admiració, sí, però tenyida d'«astorament», d'una gran sorpresa pels fets i fenòmens que observa. Astorament, perquè el savi no sap, en principi, com «avenir-se», en aquest sentiment d'admiració, amb quelcom que li sembla tan allunyat d'ell.

Consideraríem, doncs, una emoció, un *pathos*, com l'inici de la ciència i alhora de la filosofia. És l'emoció de trobar-se davant d'una cosa que percebem com a extraordinària i, per tant, que escapa de tot allò que és corrent. No obstant això, és una emoció controlable. El filòsof no fa front a un «misteri», sinó a una cosa que admira i l'astora, que el sorprèn. No cau, per això, en l'embadaliment, ni en l'estupor, que no li deixarien tenir un marge per al *logos*, el qual aviat s'activarà. Paraules com «meravella», «miratge» o «miracle» provenen del verb llatí *mirari*, que vol dir precisament 'mirar', i fer-ho amb aquest mateix sentit d'admiració al qual ens referim.

Filosofar és pensar amb els ulls. Demana de visió, i aquesta, de llum, perquè els seus temes constitueixen, en certa manera, *mirabilia*, és a dir, «prodigis», copsats a partir de la contemplació espontània de les coses. La filosofia comença, doncs, transformant el visible en invisible, «baixant» d'*eros* a *logos*, per acabar, a l'inrevés, tornant l'invisible de les seves idees en imatges, actes i vida; en quelcom que torna, transformat, a ser visible als ulls.

Un saber de preguntes i respostes

L'experiència de l'admiració té un aspecte ètic i un altre de cognoscitiu. D'una banda pressuposa ja un *èthos* o tarannà personal: estar situat, amb pausa, davant de quelcom respecte del qual ens trobem, d'entrada, en una gran desproporció. Davant seu, i com deixats a la seva mercè, per la força d'allò vist o pensat, el filòsof reacciona amb un sentiment espontani d'admiració. És una experiència compartida amb la de l'*eros* dels enamorats. També, en el nostre cas, l'admiració no es dóna sense aquest previ estar disposats i deixar-nos portar.

D'altra banda, l'aspecte cognoscitiu de l'admiració és la seva quasi immediata transformació en activitat intel·lectual del coneixement i la reflexió. No ens conformem amb el «no saber avenir-nos» de l'impacte inicial. Ens mou ara, primer de tot, la curiositat.

La curiositat porta en ella mateixa l'afany investigador, el qual comença per qüestionar les coses que primer admiràvem i que ara ens han situat en la perplexitat.

La curiositat fa que l'objecte que admirem aparegui com a «problemàtic» a la intel·ligència i que aquesta se senti «perplexa» davant seu (les «apories» dels inicis de la filosofia i la ciència).

CARINA BARBOSSA: Jo no busco problemes.
 JACK SPARROW: Quina filosofia tan avorrida!
Pirates del Carib, V

Però la curiositat porta en ella mateixa l'afany investigador, el qual comença per qüestionar les coses que primer admiràvem i que ara ens han situat en la perplexitat. La filosofia es va desenganxant de l'*eros* per anar entrant en el *logos*. Aquest separar-se de les impressions i anar convivint amb les preguntes, el permanent interrogar-se (*eromai*, en la pràctica habitual de Sòcrates), el qualifica Plató com un «morir als sentits». Que filosofar és morir vol dir que la investigació de les coses és una activitat que exigeix la màxima independència dels sentits i de les aparences, a les quals els sentits superficials voldrien que ens limitéssim (*Fedó*, 64b-69e). «És un fet», escriu aquest deixeble de Sòcrates, «que els qui cultiven la filosofia s'exerciten a morir i que ells són els homes que menys por tenen a la mort» (67e).

En aquesta arrencada del filosofar, fent-se preguntes, l'amor que es trobava a l'origen com a *eros* s'ha tornat una forma superior, per intel·lectual i despresa, d'amor. Esdevé *phília*. El verb grec *phileo* significa, certament, 'estimar amb un amor pur', amor d'amistat. És un amor que ja no depèn del desig, per bé que no el descarta: el desig, per exemple, de ser amb la família, amb els amics. El desig de saber. També l'amor, en la filosofia, és desig (és amor «a quelcom», recorda Plató a *El banquet*), com succeeix en l'amor

d'altres menes, perquè si ja tinguéssim el saber, la saviesa, ja no desitjaríem aquestes coses.

*Reconeguem-ho: la filosofia és experta sols,
però no és una cosa menor,
en amor a la saviesa.*

No parlem, com estem veient, d'*ero-sofia*, sinó de *filo-sofia*. Amb tot, l'amor a la saviesa (la filosofia), està fet d'un amor inesgotable, perquè el saber, il·limitat ell mateix, n'hi dóna motiu. Saber és sempre «anar sabent», i saber alhora que manca saber és el més potent esperó perquè tinguem una constant dedicació al saber i, en filosofia, un amor interminable a la saviesa. «L'objecte del nostre amor, la saviesa», en el mateix *Fedó* (66e). Com quan s'està enamorat, que pensem tothora en l'altre, un pensador o una pensadora no deixen mai de pensar, ni quan decideixen no pensar. El seu no pensar és inquiet i sol·licitador de nous pensaments, com bé descriu Eugeni d'Ors a *Oceanografia del tedi* (1916). El filòsof pensa fins quan somia. Barreja com qualsevol altra persona imatges oníriques, però a diferència de molts les embasta amb un fil que, de manera inconscient, no vol desconnectar del motor de la lògica.

La *philia* de la filosofia no és amor a persones ni a res material en concret, sinó d'entrada, i en general, amor a la saviesa (*sophia*). Òbviament, la saviesa in-

clou totes les «coses» sense restricció, però com a «objectes» del pensament: un personatge, un acte, un text, una idea, un fet. Tot allò que es vulgui; però com a objecte del pensament, al qual podrem dedicar *philia*, però ja no *eros* ni el sentiment que l'embolcalla, el *pathos* que és a l'origen del filosofar. Es podria doncs demanar de què «sap» el filòsof o la filòsofa. Pot, per descomptat, «saber de les coses». La filosofia no és un limitat «saber de preguntes», cosa que la posaria a tocar de la puerilitat. Els nens sempre pregunten. És, també, un «saber de respostes», en tant que, si preguntem, se suposa que és per saber, i que seria absurd abstenir-se sempre de respondre a les preguntes.

Però, pel seu «amor a la saviesa», el filòsof, més que d'un saber o ciència concrets, ha de saber, especialment, i aquest és el seu ofici, del *saber* mateix, i encara més en particular, saber del *desig de saber*. Reconeguem-ho: la filosofia és experta sols, però no és una cosa menor, en amor a la saviesa. L'amor la mou, i l'amor, aquest «amor a la saviesa», n'és la dedicació.

Els grecs també deien que el filòsof, per aquesta dedicació a un amor, era un *philerastés*. En tot cas, el filòsof no és un professional, no porta agenda (si la té plena, ja no és filòsof); però pot arribar a ser un expert, un *philomathés*, en la seva plena i constant dedicació a l'amor a la saviesa.

El rigor i la claredat

Dèiem al principi que la filosofia no era una professió, sinó una aspiració. La filosofia pot i ha de ser sempre una aspiració. Gràcies a això la filosofia es pot mantenir, millor que altres professions, com la recerca constant en què consisteix.

El seu llarg camí ha començat ja amb aquest primer pas, el d'aspirar a saber, el qual anticipa els passos següents i el mateix pas final: el de recomençar des de l'altre costat. Fins i tot en la filosofia més «professional», generalment com a docència, o menys sovint com a escriptura, si es deixa de sentir o de creure que la nostra activitat és el fruit d'una aspiració, que no esgota el seu objectiu ni s'esgota ella mateixa, el resultat del treball se'n ressent i, bo o menys bo, no té el ressò que potser mereixeria.

Un filòsof o una filòsofa és algú que o bé té idees filosòfiques o bé posseeix una tècnica per expressar-se com a filòsof. No sempre té les dues coses alhora, ni sempre aconsegueix evitar perdre's en aquella cosa que domina més. El cèlebre Ortega y Gasset abusà, potser, de la seva facilitat d'escriure fins al punt que ell mateix reconegué, en una conferència, al final de la vida i a la seva admirada Alemanya: «*Yo cultivo desde mi mocedad cierta forma de insensatez que consiste en pensar y hablar sobre cosas de las que apenas sé nada*» (Munic, 1954). No deu haver estat l'únic a fer-ho.

Hi ha, així, la retòrica, la manera de dir florida o simplement convencional, que ha facilitat la premsa

contemporània. I el llenguatge acadèmic, la manera tècnica de dir que s'exigeix a les universitats, sense dir tampoc gran cosa al final. Però també hi ha aquell individu que, tenint prou idees i prou coses d'interès a dir, no acaba de trobar, ni sembla que pugui fer-ho mai, la manera adequada de parlar sobre i segons les seves idees. I no val ara esmentar Sòcrates, que no escriví cap text perquè la seva obra genial fou dialogar. Sigui com vulgui, en ambdues ocasions, discurs sense fons o fons sense discurs, trobem a faltar aquella empenya personal, la filosofia com una aspiració, que pot evitar en uns l'emmirationament en les paraules i en altres ser porucs o simplement pobres en aquestes. Quelcom important a assenyalar és que el fet que la filosofia respongui a una aspiració —l'aspiració a la saviesa—, li ha permès al llarg del temps passar de generació en generació, mantenint viu, per contagi, l'anhel de saber.

És ara, doncs, que la filosofia, com a aspiració, ens porta a veure-la, si no com a professió, sí com a ofici. L'ofici del filòsof és el seu deure (*ofici* vol dir 'deure'), per començar, de no perdre mai de vista l'objectiu de la saviesa i, alhora, d'acostar-s'hi amb un «interès desinteressat»; és a dir, per amor. El filòsof està lligat al seu treball com el fuster o l'artista ho estan al seu: per ofici. Però, atenció, aquest deure no és forçat. És un compromís lliure, i com a lliure fa que el filòsof treballi amb la finalitat del treball mateix i les qualitats que té, no per guanys materials o altres interessos no desinteressats, com el poder acadèmic, la fama o el lluïment narcisista.

Aquí, hi ha, doncs, un doble i contraposat moviment. D'una banda, el filòsof està obert, en la seva aspiració, a l'infinit, perquè ni el seu objectiu ni tampoc l'amor amb què l'emprèn no tenen terme. Però, d'altra banda, s'ha de cenyir a quelcom finit, pel lliure compromís de concentrar-se en la seva feina i donar-ne el millor; és a dir, s'ha d'ajustar tant com sigui possible a les qualitats, com l'originalitat, el rigor, l'honestedat o el servei al coneixement, entre d'altres, abans que als avantatges que se n'esperen.

La filosofia comparteix amb la ciència, amb excepcions, el rigor i la claredat intel·lectuals.

Massa vegades gosem separar i fins i tot oposar la filosofia a la ciència. Admès que la primera no és igual a la segona, ni que d'alguna manera s'hi redueixi, filosofia i ciència tenen, però, trets i motius comuns: la curiositat pel saber, el plantejament de problemes, la recerca rigorosa, la formació personal, i molt sovint el respecte a la realitat o els fets. Científics destacats, com Darwin, Einstein o Hawking, tenen, a més, una especial visió filosòfica del món i de l'individu humà (un interès per la saviesa), mentre que filòsofs ben coneguts, com Russell, Kelsen o Bunge, han demostrat respecte pel paper de l'experiència i de la lògica en les seves disciplines teòriques.

Si mirem enrere, a l'antiga Grècia l'*epistème* era una

noció que englobava ciència i pensament, i fins ben entrat el segle XVIII no es començaren a identificar algunes branques de la *philosophia* com a «ciència». Tradicionalment, aquesta era una aplicació de la filosofia. Ciències com la medicina, la física o l'economia, i més tard, al segle XIX, com la biologia o la sociologia, pertanyien a l'ampli camp de la filosofia.

La filosofia comparteix amb la ciència, amb excepcions, el rigor i la claredat intel·lectuals. Ara bé, com que el filòsof no té sempre el suport de l'observació i l'experiència, que sí que té el científic, la filosofia s'ha de fer encara més forta amb l'ús d'un llenguatge intel·ligible i d'arguments racionals. Aquests són, junt amb la reflexió crítica, alguns dels seus trets distintius en relació amb la ciència.

Tòpics sobre la filosofia

Dir que la filosofia s'oposa a la ciència és un dels tòpics que solen acompanyar-la, i, al revés, dir que els problemes de la metafísica, o del pensament més especulatiu, es dissolen amb l'estudi de la física és un altre d'aquests llocs comuns sobre la filosofia.

Però n'hi ha un munt més. Un altre és aquell que sosté que la filosofia és un gènere literari, per bé que les belles paraules no generen per elles mateixes un pensament filosòfic. D'altres llocs comuns, més corrents, són de l'estil que la filosofia no serveix per a res; tot i que serveix per pensar bé i per a la vida mateixa. No

es pot fer res sense filosofia. Preguntar-nos sobre allò que fem ja és començar a fer filosofia. Segurament, a diferència d'altres sabers, la filosofia no demana només la capacitat de pensar, sinó també l'esforç de posar en ús altres habilitats i competències del subjecte més properes a la seva vida.

La filosofia és un pensar que implica la persona, i això serveix sens dubte per a la vida. També existeix el tòpic que diu que la filosofia no interessa a la gent; per bé que sempre hi ha gent a qui l'interessa; o que amb la filosofia ningú trobarà feina; però mai hi ha hagut tants docents i investigadors de filosofia com en l'actualitat. Un dels tòpics més graciosos és aquell que assegura que ni els filòsofs s'entenen entre ells, perquè ignora que la mútua lectura i discussió és un dels factors de la continuïtat de la filosofia en el temps i, sobretot, de la riquesa que suposa l'existència de diverses interpretacions de la cultura i el món.

Tanmateix, hem d'admetre que altres tòpics són certs, com ara que la filosofia és difícil. Certament, demana pensar amb fonament i rigor, una cosa per a la qual els nostres temps, amb la pressa i la dispersió de l'atenció, no ens acompanyen. Sembla que els estudiants de filosofia, la qual es deu històricament als llibres, obliden l'experiència material i la noció mateixa d'allò que és un llibre, acostumats a llegir-los fragmentàriament i de pressa a la pantalla electrònica. Fins i tot es perd l'hàbit i la capacitat de lectura atenta i silenciosa dels llibres, cosa que té com a conseqüència la superficialitat i la manca de rigor en els estudiants, es-

pecialment els més joves, que altrament haurien pogut treure més profit del seu interès per la filosofia.

També hi ha el tòpic que diu que la filosofia sempre tracta de coses massa abstractes. Doncs és cert, perquè encara que tracti de qüestions concretes i fins tot quotidianes, el tret propi i característic de la filosofia és que ens instal·la en un nivell de reflexió que permet veure les coses en conjunt i a distància, a la vegada que penetrar-hi acuradament, per fer-nos-en la idea més cabal. És el nivell de l'abstracció, i la filosofia no en té un altre, llevat que deixi de ser-ho. Per això un altre tòpic encertat és aquell que sosté que la filosofia serveix per ordenar-nos les idees. Veritablement acompleix aquesta funció metòdica, però va més enllà, perquè també té una funció pràctica, ja que endreçar la ment és endreçar la vida.

*Pensar és un exercici de llibertat,
i és part de la lluita per la llibertat.*

Individualment, les persones es mouen sobretot per les emocions, però el món es mou per les idees. La gran majoria són prejudicis o idees equivocades, però si la força de les idees és tan gran, la de les idees filosòfiques més acurades i beneficioses per a la humanitat seria una força indubtablement superior a moltes altres. Passa, però, que aquest poder de la filosofia no interessa al poder en general. El món no és ni

ha estat racional, però l'ésser humà ho és, moltes vegades, i si no, podria ser-ho. Per això la irracionalitat, i els poders que hi acaben desembocant (tota mena de poders, fins aquells que ho són en nom de la raó), han perseguit des dels orígens el pensament lliure i racional, perquè la filosofia és emancipadora i ajuda a transformar i millorar el món.

Pensar és un exercici de llibertat, i és part de la lluita per la llibertat. En una societat com l'actual, la filosofia té una dimensió subversiva precisament perquè fa pensar. La caverna de Plató ho il·lustra gràficament: qui ha vist la llum corre el risc de ser eliminat pels qui estan acostumats a les ombres. El pensador és algú que és pensatiu de mena, o que se'n fa, i com més pensa al llarg dels anys, més pensatiu esdevé.

Això és així fins al punt que al voltant del filòsof es crea alhora una certa aurèola d'ordre i precisió, però també d'una permanent desestabilització, perquè el seu ordre és el de les idees, i aquestes, que desplacen cadires, no troben mai seient. Infonen als altres el risc de la raó en llibertat. Els exemples de Sòcrates, Abelard, Bruno, Spinoza, Voltaire, Marx, Nietzsche o Russell s'han de recordar.

Contrastant filosofia i ciència

Sovint se'ns pregunta què és la filosofia. Tradicionalment, des d'Aristòtil, i encara avui als diccionaris, es diu que és una ciència que es dedica a les primeres

causes o principis de les coses («*epistème tón próton ark-hon kai áition theoretiké*», a *Metafísica*, 982 b 9). Però és evident que d'això ja se n'ocupen, com sempre, les ciències de la societat i de la naturalesa.

*La filosofia no és una ciència,
tot i la connexió que pot tenir amb
qualsevol coneixement científic.*

La filosofia no és una ciència, tot i la connexió que pot tenir amb qualsevol coneixement científic. Kant i la Il·lustració pensaren que la filosofia, ja que no era una ciència empírica, és si més no coneixement. La filosofia moral, per exemple, constituïria un «coneixement objectiu», però, per aquest camí, ens tornem a trobar aviat amb la qüestió de si la filosofia és o no ciència. Kant mateix, alhora que espera dotar d'objectivitat la moral, admet que el coneixement que se n'ocupa és una «metafísica dels costums».

Per això, des del segle XVIII, i esperonada després per la irrupció del pensament positivista, la filosofia haurà de triar entre fer pròpiament ciència o continuar sent, com en Plató, sant Tomàs o Descartes, metafísica, en una forma o altra. Clarament és aquest el cas de Heidegger, que en la conferència «Què és la filosofia?» la descriu com «un correspondre que tradueix a llenguatge la crida del ser de l'ens». Una opció, en el seu cas, per la metafísica. Quan als dinou

anys vaig dir a un admirat intel·lectual, Alexandre Ci-rici, sociòleg de l'art, que estudiaria filosofia, perquè m'atreia la metafísica (veure algú portar sota el braç *Sobre la essència*, 1962, de Zubiri, causava un gran impacte), em respongué, amb un somriure sorneguer: «Millor estudiï física, no ho dubti».

Resistent-se a la dura elecció, Hegel diu que la filosofia és una ciència. Ciència «rigorosa», sosté després Husserl. Mentre que, per a Dilthey, la filosofia és una més específica «ciència de l'esperit». Més i tot: Nietzsche es reivindica com a filòleg, i Habermas, anys més tard, renuncia expressament al títol de filòsof (tot i sent-ho), per conformar-se amb el de «teòric social». A la mateixa època, el també filòsof Popper sembla convençut que ell fa ciència. Abans, amb el neopositivisme de principis del segle xx, i autors com Carnap, Wittgenstein o Russell, s'introdueix la idea que la filosofia no és metafísica ni és ciència, sinó una activitat metodològica d'aclariment del llenguatge de les ciències, guiada sobretot per la lògica i l'anàlisi lingüística.

No obstant això, aquesta instrumentalitat acaba assimilant la filosofia a la ciència, com ara la matemàtica o la lingüística. I una cosa semblant podem dir de l'hermenèutica de Gadamer o Ricoeur: ens acostem més a la filologia o a la historiografia de les idees que no pas a la seva substantivitat. Amb tot, aprenem de tots aquests plantejaments, i val a dir que la majoria dels qui es dediquen avui a la filosofia pensen que és millor que no estigui deslligada de la ciència, sigui de

la que s'ocupa de la societat o de la naturalesa, i que en qualsevol cas cal afinar amb rigor el discurs filosòfic per evitar les imprecisions o la mera fraseologia.

*La filosofia no pot contradir la ciència.
Això no obstant, la filosofia pot criticar
la ciència.*

Alguns pensen que, malgrat tot, la filosofia ja no pot ser més que literatura. Una especial literatura de no-ficció, o de «ficció metafísica», tot un gènere literari, es diu també. Heidegger és criticat per Adorno i el mateix Russell pel seu discurs de caire oracular i tributari més aviat de la poesia, si no de la mística («Entre el pensament i la poesia regna un parentiu profundament ocult», diu en una conferència del 1956). I alguns pensadors de la postmodernitat, com Deleuze o Derrida, amb defensors i crítics a parts iguals, són acusats pràcticament del mateix: de fer jocs de miralls amb el llenguatge.

Quan des del Regne Unit i Nord-amèrica es parla de la «filosofia continental», referint-se a l'europea, i especialment a la metafísica, no s'escapa a ningú que es fa per indicar una singularitat local, com si des d'Europa parléssim del «pensament d'ultramar», o d'«Orient», o dels «pobles primitius» i altres etiquetes simplificadores. En descàrrec, podem dir que una part de la «filosofia analítica» de parla anglesa, poste-

rior a Davidson o Grice, oscilla avui entre la metafísica i un discurs farcit d'obvietats.

En una línia semblant, algunes mostres de l'anomenada «filosofia de la ment», en el mateix univers analític, freguen la pura irrellevància mental. Hem vist anunciada una conferència amb el títol «Pertinença de l'exclamació “Oh” en contexts no exclamatus». Per tot plegat, d'un extrem a l'altre del globus, una de les tasques principals, per més sol·licitada, de la filosofia és haver de desmentir que consisteixi en un simple joc de paraules o que no serveixi per a res. Com en la política, el principal enemic de la filosofia no és l'adversari, sinó el col·lega que, arribat el cas, desisteix de l'ús del raonament crític i clar o de pensar que la «inutilitat» de la filosofia és una altra de les seves utilitats.

La filosofia no pot contradir la ciència. El pensament va més enllà del coneixement, però si no espera obtenir coneixement, hem de preguntar-nos per a què serveix el pensament. Això no obstant, la filosofia pot criticar la ciència, i de vegades ha de fer-ho, sigui per les seves formes, pels seus resultats, o pel tipus de valors que la ciència defensa o, per contra, per la seva falta de valors. Mentre la filosofia manté aquesta alerta, mostra que s'interessa per la ciència, de la qual aprèn el coneixement del món i de la societat. Alhora, la ciència es fa moltes vegades conscient de la transcendència social i la responsabilitat humana que té.

En certa manera, ciència i filosofia són complementàries, i és evident que la filosofia ha d'anar se-

guint el curs evolutiu, cada vegada més accelerat, de la ciència. Succeeix, però, que la filosofia té en aquest seguiment un límit. No podem dedicar a cada nova especialitat de la ciència una nova especialitat, al mateix temps, de la filosofia. El pensament filosòfic que s'especialitza al ritme que ho fa la ciència s'acaba inevitablement assimilant a l'especialitat científica sobre la qual ha triat, en un principi, reflexionar.

En bioètica, filosofia de la física o del llenguatge, per exemple, el moment filosòfic tendeix a dissoldre's, per acabar convertint-se en un preliminar metodològic, en una forma de divulgació o en part del protocol professional d'una especialitat científica. Aquesta assimilació de la filosofia a la ciència acaba fent-se inevitable si la filosofia, per la seva banda, renuncia a la funció que li és pròpia d'obtenir una visió general, reflexiva i distanciada de totes les coses.

Entre filosofia i saviesa

Però si no és ciència, la filosofia tampoc no és màgia. Per això altres han dit, a partir de l'hel·lenisme, el qual subratllava el caràcter pràctic de la filosofia, que aquesta és un «saber».

Ara potser ens acostem més a la resposta correcta, en el benentès que les ciències, per la seva banda, també representen un saber, i que el saber de la filosofia és diferent dels altres, com ara el teològic, el tecnològic o el gastronòmic. Per començar, el saber filosòfic és

aquell que, a diferència de la majoria, es proposa arribar a la saviesa; és a dir, que no es limita al coneixement positiu de coses, a la «sapiència», que és el saber erudit, expert, el dels «especialistes»: aquell que sap molt d'una cosa i gairebé res de la resta.

A l'entrada de les escoles de filosofia podríem penjar-hi les paraules d'un jove Kant: l'estudiant «no ha d'aprendre pensaments, sinó a pensar».

La saviesa entén o pot entendre igualment de continguts, però és, sobretot, un saber d'actituds i maneres, de criteris i d'idees generals. Eugeni d'Ors deia, mig en broma, que ell, com a filòsof, era un «especialista en idees generals». Un jurista, per exemple, pot saber molt de lleis, però, malgrat tot, pot no tenir uns criteris professionals i humans ponderats, ni mostrar una conducta justa a la feina o a casa. De la mateixa manera, no seria el mateix un filòsof sapient, coneixedor de moltes coses de la filosofia i la seva història, que un filòsof savi, aquell que actua més com un «explorador» en el món del pensament, ensenyant, amb l'exemple, a fer-se cada un el seu propi itinerari, que com un «explotador» del pensament dels altres. Generalment la filosofia acadèmica viu d'això últim, de fer-se «especialista» en tal autor o teoria.

A l'entrada de les escoles de filosofia podríem penjar-hi les paraules d'un jove Kant, en un escrit en què anunciava les seves classes del semestre d'hivern de 1765-66: l'estudiant «no ha d'aprendre pensaments, sinó a pensar». Aquesta és l'única manera d'aprendre a exercitar la raó i d'arribar a pensar per un mateix. A més, el saber filosòfic és aquell que, com dèiem, es proposa arribar a la saviesa, però que, també a diferència d'altres sabers, ho fa per pura inclinació desinteressada cap a aquella; és a dir, «per amor» a la saviesa (*philo!-sophia*). El repte del professor davant dels estudiants que entren a la Facultat de Filosofia no és preparar-los per examinar-se, sinó perquè examinin per ells mateixos: preparar-los per a la descoberta.

Han de conèixer, per exemple, aquells pensaments dels clàssics de la filosofia que s'han convertit ja en tòpics, com que és millor patir la injustícia que provocar-la (Plató); que l'home desitja per naturalesa saber (Aristòtil); que la felicitat rau en la saviesa (Sèneca); que tots els homes han nascut iguals (Locke); que la raó és, i ha de ser, esclava de les passions (Hume); que allò bo és allò útil (Bentham); que l'únic bé sense cap restricció és una voluntat bona (Kant); que l'home és quelcom que ha de ser superat (Nietzsche); que l'home no neix, sinó que es fa (Sartre); que l'home és un ésser per a la mort (Heidegger); que en res pensa menys l'home lliure que en la mort (Spinoza); que el sentit del món ha de quedar fora del món (Wittgenstein); que el rostre de l'altre ens interpel·la

(Lévinas); o (el més sobtant de tots) que tot el real és racional i tot el racional és real (Hegel).

*En filosofia hi ha idees, arguments,
propostes; però no hi ha lleis, ni dogmes
de fe, i qualsevol dels seus principis
o teoremes pot ser revisable.*

Qualsevol d'aquestes i altres afirmacions categòriques no fa més que obrir preguntes sobre el seu significat i la seva validesa. Són creïbles totes les citacions anteriors? Ens les hem de prendre com a indiscutibles? O les podem discutir encara que siguin de Kant o d'Aristòtil? Hi ha molt a parlar. Si existeix una «nua realitat» en filosofia, prèvia a dades i categories, no és cap resposta definitiva ni cap pregunta radical, sinó el pensar mateix, l'activitat intel·lectual crítica, despullada de prevenció i prejudicis, que ens porta d'un extrem a l'altre, de la pregunta a la resposta, i no s'atura en cap de les dues. L'estudiant també ha de saber prendre distància de qualsevol afirmació o teoria, per més autoritat que hi concedim.

En filosofia no hi ha lleis com les de la suma i la multiplicació, la gravitació universal o la selecció natural. En filosofia hi ha idees, arguments, propostes; però no hi ha lleis, ni dogmes de fe, i qualsevol dels seus principis o teoremes pot ser revisable. Molts ho haurien de ser. Filosofar és un constant aprendre i

desaprendre de la filosofia mateixa; construir i destruir, creativament, perquè el pensament no es col·lapsi per la pressió del seu propi pes amb idees, arguments o propostes que s'hagin tornat indiscutibles, en un procés de pèrdua d'energia com el que descriu la segona llei de la termodinàmica.

Wittgenstein demana que, qui hagi entrat a la seva filosofia, en surti després, la superi, llençant l'escala amb la qual hi havia arribat (*Tractatus Logico-Philosophicus*, 6.54, any 1922). Amb una altra metàfora, el poeta Antonio Machado escrigué: el pensament és anar de carrer en carrer fins a arribar a un carreró sense sortida «*para salir por los tejados de estos mismos callejones*» (*Juan de Mairena*, XXII, any 1938).

La filosofia és una activitat

El problema que se'ns presenta ara és el del contingut d'aquest saber filosòfic, del qual acabem de donar dues pinzellades formals. *Què sabem quan sabem filosofia?* La pregunta que es féu Montaigne, un savi pensador del Renaixement, és precisament aquesta: «*Que sais-je?*».

És el propi lector dels monumentals *Assaigs* (1580) d'aquest autor francès qui ha de respondre si li sembla que el llibre l'informa més de formes que no pas de continguts, o viceversa. A l'hora, doncs, d'intentar aclarir la mena de saber que és, de fet, la filosofia, salvaguardarem les dades, els coneixements, o en canvi

els mètodes i les qualitats, més enllà de la materialitat o quantitat de les dades?

Les preguntes essencials de la filosofia són més o menys unes «preguntes contestades». Contenen en gran part allò que busquen.

Hegel va escriure una *Enciclopèdia de les ciències filosòfiques* (1817) en la qual es fonen contingut (el seu sistema filosòfic) i mètode (la seva lògica dialèctica). El corrent marxista, poc després, fa quelcom semblant amb el «materialisme dialèctic» (Engels com a filòsof de la natura) i el «materialisme històric» (Marx, pensador de la societat), que uneixen contingut i mètode del saber. D'altra banda, volent especificar el «què» material, el contingut del saber filosòfic, Xavier Zubiri, en la línia d'Aristòtil, afirma que la filosofia no és un saber de respostes (un saber de coses, com ja fan les ciències), sinó un saber de preguntes; però especifica de les «últimes preguntes», aquelles que difícilment la ciència pot contestar.

El primer, certament, ens acosta a un sentit dogmàtic de la filosofia, que té respostes clares per a tot. Els antics grecs ho identificaren amb una *tekhné* o expertesa. En canvi, Zubiri associa la filosofia a «saber de les últimes preguntes» (per exemple, què és el Jo, la Llibertat o Déu, els cèlebres supòsits o postulats de la raó, segons Kant) i, per tant, a «saber de la prepara-

ció al saber». En una paraula, com deien els antics grecs, s'associa a la *philosophia*, que no és la *sophia* o la saviesa més pròpiament dita.

Tanmateix, això tampoc no ens aclareix la naturalesa del saber filosòfic. Fer-se les «últimes preguntes» pressuposa saber més de ciència que de filosofia. Com sabríem, si no, quines són les «qüestions pendents» del saber, les «últimes preguntes» que restarien per fer-se? Per això, sigui dit de passada, no és estrany adonar-nos, per poc que ho pensem, que les preguntes essencials de la filosofia són més o menys unes «preguntes contestades». Així, preguntes com què és l'home, la ciència o la societat; o aquella tan repetida, des de Leibniz, per què hi ha quelcom en comptes de no haver-hi res, clarament introdueixen idees que prejudgen i acoten el tema plantejat. Contenen en gran part allò que busquen.

A més, si les darreres preguntes diem que són les pròpies de la filosofia, com les que es resumeixen amb els interrogatius *per què* i *com*, sembla que a hores d'ara, en una època en què la ciència s'ha multiplicat infinitament, hauríem de concloure que ja no existeix un lloc per a la filosofia. Fixem-nos que el *com* i el *per què* remetent, a l'hora d'intentar respondre'ls, a l'ús de categories del pensament com la causalitat o la substància, la matèria o l'energia, la vida o l'espai-temps, que ja pertanyen al domini de la ciència; la qual, per tant, s'hauria d'encarregar de les «últimes preguntes» i de les possibles respostes que s'hi donen, i no pas la filosofia.